

SAKSBEHANDLER
Siri Hagen og Elisabeth Nordling

VÅR REF.
14/00932-6

ARK. B - Bygninger
168 (Rjukan) Tinn - Te

DERES REF.

INNVALGSTELEFON
+47 982 02 756
DERES DATO

TELEFAKS
+47 22 94 04 04
postmottak@ra.no
www.riksantikvaren.no

VÅR DATO
29.05.2015

Norsk Hydro ASA
Postboks 980 Skøyen
0240 OSLO

KOPI

**SÅHEIM KRAFTSTASJON I FJELL (AGGREGAT 12/ «LITEN KRAFTSTASJON I RØRGATEN») -
Gnr/BNR. 130/2 I TINN KOMMUNE - VEDTAK OM FREDNING MED HJEMMEL I LOV OM
KULTURMINNER § 15 OG § 19 JF § 22**

Vi viser til tidligere utsendt fredningsforslag for Såheim kraftstasjon i fjell, datert 06.11.2014 som har vært på høring hos berørte parter og instanser. På grunnlag av dette fatter Riksantikvaren følgende vedtak:

VEDTAK:

Med hjemmel i lov om kulturminner 9. juni 1978 nr. 50 §§ 15 og 19, jf. § 22, freder Riksantikvaren Såheim kraftstasjon i fjell (Aggregat 12/ «Liten kraftstasjon i rørgaten»), gnr/bnr. 130/2 i Tinn kommune.
AskeladdenID: 176656-(1 til 4).

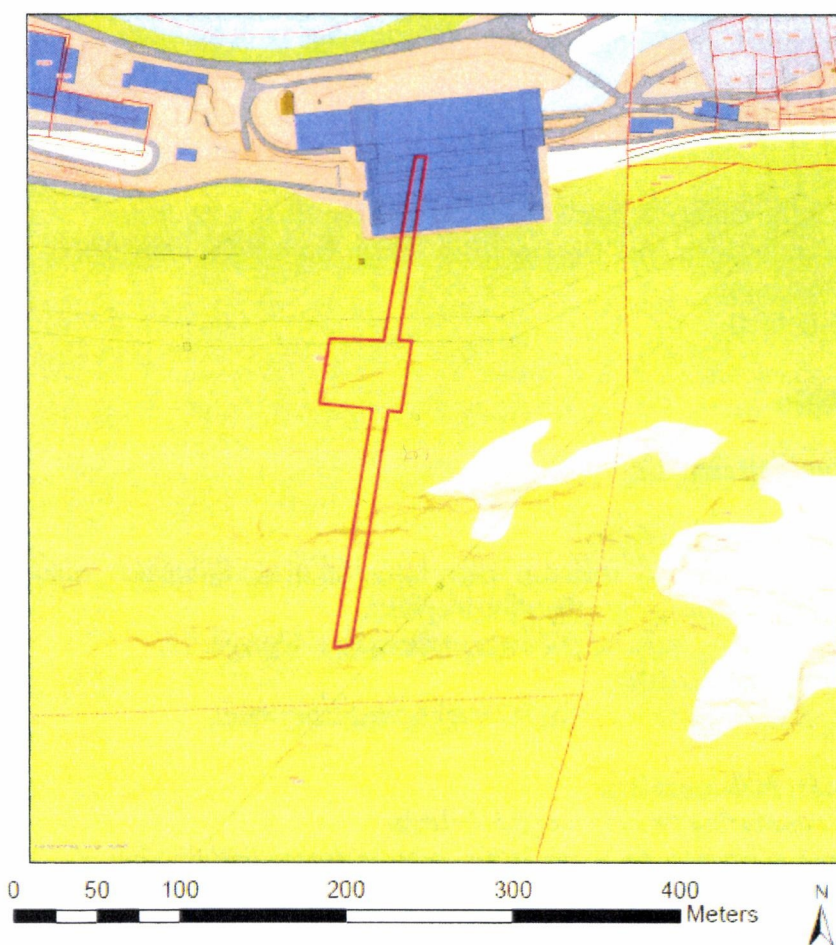
Omfanget av fredningen

Fredningen etter § 15 omfatter følgende:

1. Kraftstasjonen som konstruksjon i fjellet:
 - 1.1. Magasin/basseng tørrlagt med ledemur, rister, luker, ventil og vannmålere, samt to rør fra bassenget frem til åpning for utløpstunell i fjellet.
 - 1.2. Ventilrom med ventil og trapp ned til magasin/basseng i Aggregat 12.
 - 1.3. Maskinhall med følgende utstyr:
 - 1.3.1. Stengeventiler mot rør 7, 8 og 9 i rørgata med talje i taket.
 - 1.3.2. Turbin
 - 1.3.3. Oljestyrt turbinregulator
 - 1.3.4. Liten vannturbin for justering av oljetrykk
 - 1.3.5. Turbin- og generatorlagre til aksling, samt koblingen imellom dem
 - 1.3.6. Generator
 - 1.3.7. Magnetiseringsmaskin
 - 1.3.8. Styringshjul for kjøleluft til generator
 - 1.3.9. Fem CO2-flasker for slokking av brann i generator
 - 1.3.10. Traverskran

- 1.4. Instrumentrom med 12 celler, rør og porselensisolatorer mellom dem og følgende utstyr:
 - 1.4.1. Muffe
 - 1.4.2. Drosselspoler, 3 stk. (in situ)
 - 1.4.3. Strømtrafo, 3 stk. (løse)
 - 1.4.4. Spenningstrafo, 3 stk. (løse)
 - 1.4.5. Skillekniver, 3 stk. (in situ)
 - 1.4.6. Muffe for overføring ned til kraftstasjon, 3 stk. (løse)
- 1.5. Tunell for nødutgang med indre og ytre dør, samt betongstøp rundt ytterdør ute i terrenget.
2. Smalsporet skinnegang mellom innslag B og C og inn i innslag C til sporets ende.
3. Innslag C med inngangsparti ute, innslagsrom med transportsjakt og vindeltrapp opp til maskinhallen inne.
4. Rørgate C med rør 7, 8 og 9 fra Såheim topp til bunn ved kraftstasjon, inkludert uttak fra disse til Aggregat 12, slik de ligger forseglet inne i fjellet.

Fredningen etter § 19 omfatter et område rundt objektene både over og under markoverflaten. Området er avmerket på kartet nedenfor:

Såheim kraftstasjon i fjell
- avgrensning av fredning etter kulturminneloven § 19

Såheim kraftstasjon i fjell avgrensning

Formålet med fredningen

Formålet med fredningen av Såheim kraftstasjon i fjell er å bevare en av verdens første kraftstasjoner helt beliggende i fjell med alle sine arkitektoniske og teknisk-industrielle deler. Den skal ivareta lesbarheten av et kraftstasjonsanlegg i fjell som fysisk vitnesbyrd om den tidlige pionervirksomhet i internasjonal målestokk som ble utøvd på Rjukan for utnyttelse av vannressursene for elektrisitetsproduksjon.

Fredningen skal sikre arkitekturen. Både hovedstrukturen i det arkitektoniske uttrykket, konstruksjonen og detaljeringen, så som vegger, tak, gulv, dører og rekkverk med dekor, materialbruk og overflater skal opprettholdes. Formålet er videre å bevare rominndeling, bygningsdeler og overflater i interiøret som har opprinnelig karakter.

Fredningen skal sikre de teknisk-industrielle delene som utgjør en komplett kraftstasjon fra inntak i rørgaten, via magasin, ventiler, turbin, generator og instrumenter til elektrisk strøm og utløp. Den skal også sikre de fysiske sporene av kraftstasjonen ute i terrenget, i form av innslagene fra byggingen som også er inngang, og smalsporede skinner for frakt av deler, samt nødutgang.

Fredningen av området rundt kraftstasjonen og rørgaten har som formål å bevare og sikre stasjonen og rørgaten i terrenget, både over og under markoverflaten, samt virkningen av anleggets ytre i omgivelsene. Fredningen av området skal videre sikre uttrykket til området rundt stasjonen med elementer som bl.a. strukturer, naturareal, terreng, lys og stier (listen er ikke uttømmende).

Fredningsbestemmelser

Fredningsbestemmelsene er utformet i samsvar med fredningens formål og gjelder i tillegg til kulturminnelovens bestemmelser om vedtaksfredete kulturminner fra nyere tid.

Fredningsbestemmelser for bygninger/anlegg fredet etter kulturminneloven § 15:

- 1 Det er ikke tillatt å rive, skade eller flytte anlegget eller deler av dette.
- 2 Det er ikke tillatt å bygge om anlegget. Unntatt fra dette er eventuelle tilbakeføringer, jf. punkt 5.
- 3 Det er ikke tillatt å skifte ut elementer eller materialer, forandre overflater eller utføre annet arbeid utover ordinært vedlikehold på anlegget. Unntatt fra dette er eventuelle tilbakeføringer og utskiftninger, jf. punkt 5 og 6.
- 4 Vedlikehold og istandsetting skal skje med tradisjonelle materialer og metoder tilpasset anleggets egenart og på en måte som ikke reduserer de kultur- og industrihistoriske verdiene.
- 5 Tilbakeføringer til opprinnelig eller tidligere utseende og/eller konstruksjoner kan tillates i særlige tilfelle under forutsetning av at tiltaket kan gjøres på et sikkert dokumentert grunnlag og etter dispensasjon fra forvaltningsmyndigheten.
- 6 Dersom det skulle finnes kreosotsviller i dagens jernbanetrase, stilles det ingen krav til å benytte dette videre ved en nødvendig utskifting. Disse kan erstattes med materialer som ikke er skadelige for naturen.

Fredningsbestemmelser for området fredet etter kulturminneloven § 19:

- 7 *Innenfor det fredete området må det ikke settes i verk tiltak eller bruksendring som kan forandre området karakter eller på annen måte motvirke formålet med fredningen. Dette gjelder alle former for landskaps- og terrenginngrep, planering, masseuttak, utfylling og annen endring av arealet over og under markoverflaten, samt bebyggelse og anlegg, oppsetting av gjerder, belysning eller belegg og annet. Normal vegetasjonspleie og -rydding for bl.a. å holde innganger, stier og krafttraseer åpne er tillatt.*

Fredningen skal ikke være til hinder for:

- 8 *Fredningen skal ikke være til hinder for forsvarlig og sikker bruk og/eller formidling av anlegget. Det vil si at kulturminneforvaltningen skal gi dispensasjon for nødvendige mindre vesentlige tiltak for å tilpasse anlegget til bruk og/eller formidling, så lenge det ikke er i strid med formålet med fredningen.*
- 9 *Fredningen innebærer, på grunn av sikkerhetsrisiko, ikke vedlikeholdsplikt av den forseglede rørgate C med rør 7, 8 og 9 og uttak fra disse til aggregat 12. Denne delen av fredningen skal få ligge urørt uten videre tiltak.*

Følger av fredningen

Lovhenvisning:

Når det gjelder behandlingen av fredete hus og anlegg og områdene rundt, vises det til kulturminneloven §§ 15a, 16, 17, 18, 19 og 21, samt ovennevnte fredningsbestemmelser.

Arbeider som krever tillatelse etter plan- og bygningsloven, må i tillegg forelegges kommunale myndigheter. Det gjøres oppmerksom på at tillatelser etter kulturminneloven må foreligge før arbeider i tråd med plan- og bygningsloven kan settes i verk.

Vedlikehold:

Det er eier som har ansvar for det løpende vedlikeholdet av fredete bygninger og anlegg. Det grunnleggende prinsippet for vedlikehold av fredete bygninger og anlegg er at mest mulig av de opprinnelige eller eldre elementene og detaljene skal bevares. Vedlikehold av fredete bygninger og anlegg skal så langt som mulig skje i samsvar med opprinnelig utførelse, teknikk og materialbruk og for øvrig i samsvar med fredningsbestemmelsene.

Dispensasjon:

Fredningen medfører at det må søkes om tillatelse/dispensasjon til å sette i gang alle typer tiltak som går ut over vanlig vedlikehold, jf. kulturminneloven §§ 15a og 19 tredje ledd. Søknad om tillatelse skal sendes fylkeskommunen som avgjør om tiltaket kan iverksettes, evt. på visse vilkår. Oppstår det tvil om hva som anses som vanlig vedlikehold, skal fylkeskommunen likeledes kontaktes.

Økonomisk tilskudd:

Det er anledning til å søke fylkeskommunen om tilskudd til vedlikehold og istandsettingsarbeider.

Dersom det etter § 15a blir gitt dispensasjon med vilkår som virker fordyrende på arbeidet, skal det gis helt eller delvis vederlag for utgiftsøkningen, jf. § 15a annet ledd.

Fylkeskommunen kan gi opplysninger om frist for innsendelse av og krav til søknad.

For mer informasjon om vedlikehold og forvaltning av fredete bygninger og anlegg, vises det til Riksantikvarens informasjonsblader. Se særlig nr. 11.1.1. Juridiske forhold – Å eie et fredet hus, www.riksantikvaren.no.

Kort karakteristikk av kulturminnet

Såheim kraftstasjon i fjell fra 1914, også omtalt som Aggregat 12 eller Liten kraftstasjon i rørgaten, hadde som formål å levere kjølevann til Hydroparken Rjukan og drikkevann til Rjukan by. Det er en liten kraftstasjon med ett aggregat ca. 85 meter opp i rørgaten til Såheim kraftstasjon.

Vurdering av kulturminnet. Begrunnelse for fredningsvedtaket.

Norsk Hydros etablering på Notodden og Rjukan, fremstår som det mest autentiske og samfunnsmessig helhetlige bevarte eksemplet på den andre industrielle revolusjon med den elektrotekniske industriens gjennombrudd i Norge. Den andre industrielle revolusjon bidro til å forandre Norge i perioden 1905-1920 og til å skape et moderne velferdssamfunn, materielt og kulturelt, på 1900-tallet. Anleggene på Rjukan og Notodden var et norsk industriforetagende i verdensklasse. Såheim kraftstasjon i fjell er en del av dette.

Teknologi og funksjon

Kraftstasjonen i rørgaten til Såheim kraftstasjon hadde som formål å levere kjølevann til Hydroparken Rjukan og drikkevann til byen. Anlegget er således uløselig knyttet til hele Hydros banebrytende industriprosjekt som var av stor nasjonal betydning. En fredning vil derfor supplere og styrke de tidligere fredningene av Såheim kraftstasjon og Rjukan Næringspark. Kraftstasjonen er et viktig vitnesbyrd om den pionervirksomhet i internasjonal målestokk som ble utøvd på Rjukan for utnyttelse av vannressursene for elektrisitetsproduksjon.

Arrangementet fra 1914 er et svært tidlig eksempel på en kraftstasjon helt beliggende i fjell, og kan være den første i verden. Porjus kraftstasjon i Nord-Sverige fra 1910-1915 tilhører verdens første underjordiske kraftanlegg, sammen med Mockfjärd fra 1911. I begge tilfeller ble maskinsalen plassert i utsprengt hall under bakken sammen med tunnel for tilløp og avløp. Fordelingsbassenget, styringsenheter og andre funksjoner ble plassert i en teglbygning ovenfor sjakten til de fem turbinene. I teknisk forstand er kraftstasjonene mer å regne som elvekraftverk enn Hydros kraftstasjoner på Rjukan, som har lange overføringstunneler og større fall. Såheim kraftstasjon i fjell skiller seg fra de tidlige underjordiske stasjonene i Sverige ved plasseringen knyttet til rørgate i fjellsiden.

Arkitektur, integritet og autentisitet

Kraftstasjonen produserte strøm helt frem til årsskiftet 2010/2011, og stasjonen med arkitektonisk uttrykk i interiøret, alt maskineri, traverskran etc. er representativ for kraftstasjoner fra begynnelsen av 1900-tallet. Når den nå er faset ut av drift er det viktig at stasjonen med sine vitenskapelige og kultur- og industrihistoriske verdier av nasjonal betydning blir tatt vare på for fremtidige generasjoner.

Såheim kraftstasjon i fjell er tilnærmet intakt fra 1914 med utsyr og det hele, og har følgelig svært god integritet. Bare mindre endringer og oppgraderinger er utført. Det er gjort enkelte fargeendringer på overflater og utstyr, men stasjonen fremstår ellers med høy autentisitet.

Område/utomhus

Et område rundt anlegget over og under markoverflaten foreslås fredet for å sikre stasjonen og rørgaten i terrenget, samt virkningen av anleggets ytre i omgivelsene. Større tiltak kan være en fare for konstruksjonene og endre anleggets visuelle plass i en bratt og ulendt fjellside.

Beskrivelse av fredningsobjektene

AskeladdenID: 176368-(1 til 4).

1. Kraftstasjonen som konstruksjon i fjellet er en støpt betongbygning lagt inne i fjellet vest for rørgate C til Såheim kraftstasjon. Stasjonen ligger øst-vest med rørgaten og inntaket i øst. Nederst ligger innslag, innløp, heissjakt, basseng og utløp, samt luftekanaler. Over ligger maskinhall, ventilrom og instrumentrom, og øverst nødutgang oppunder maskinhallens høye tak. Taket er en støpt betonghvelving. Veggene er 40 cm tykke.
2. Smalsporet skinnegang mellom innslag B og C og inn i innslag C til sporets ende ble brukt som trallebane for frakt av utstyr. Den er 60 cm bred, dels med tresviller og naglefester og dels med langsgående trebord. Den er 57 meter lang utendørs fra inngang i innslag B til inngang i innslag C. Den er 20 meter lang inne i innslag C frem til heissjakten opp til maskinsalen.
3. Innslag C med inngangsparti ute, innslagsrom med transportsjakt og vindeltrapp opp til maskinhallen inne. Innslaget er støpt i betong med buet hvelving ved inngangen.
4. Rørgate C med rør 7, 8 og 9 fra Såheim topp til bunn ved Såheim kraftstasjonsbygning, inkludert uttak fra disse til Aaggregat 12, slik de ligger forseglet inne i fjellet. Rørgatetunellen er sprengt ut i råfjellet. Omkring 85 meter oppe i tunellen går det tre avgreininger, én fra hvert rør, inn til kraftstasjonen (aggregat 12). Selve rørgaten er godt beskyttet inne i fjellet med liten fare for forvitring, men det er farlig å bevege seg der. Rørgaten er ellers dokumentert med gode tegninger.

For mer detaljert beskrivelse av fredningsobjektene, se dokumentasjonsvedlegg.

Riksantikvarens myndighet

Det følger av kulturminneloven § 15 jf. § 22 at departementet kan frede byggverk og anlegg eller deler av dem av kulturhistorisk eller arkitektonisk verdi. Det følger videre av § 19 at departementet kan frede et område rundt et fredet kulturminne så langt det er nødvendig for å bevare virkningen av kulturminnet i miljøet eller for å beskytte vitenskapelige interesser som knytter seg til det. Myndighet til å fatte vedtak om fredning er delegert fra Klima- og miljødepartementet til Riksantikvaren jf. forskrift om faglig ansvarsfordeling mv. etter kulturminneloven 9. februar 1979 § 12 nr.1.

Eiendomsforhold

Gnr/bnr 130/2 eies av Hydro Energi AS. De eier også selve kraftstasjonen (aggregat 12) og rørgate C.

Det går kraftledninger i området som eies av Skagerak Energi. Dette er et luftspenn som krysser det fredete området uten kontaktflater i grunnen.

Bevaring etter plan- og bygningsloven

Området er i kommunedelplanen for Rjukan fra 1998 regulert til LNF-område. Området der rørgate C møter Såheim kraftstasjon er regulert til industri i kommuneplanens arealdel fra 1999.

Forholdet til naturmangfoldloven lov 19.6.2009 nr. 100

Naturmangfoldloven trådte i kraft 1.7.2009. Med denne loven har alle samfunnsområder ansvar for å ta naturmangfoldloven i betraktning i saksbehandling som berører natur. Fredningen av Kraftstasjon i fjell (Aggregat 12) innebærer en opprettholdelse av dagens situasjon med mulighet for endringer etter plan- og bygningsloven på ordinært vis. Fredningsområdet er på den bakgrunn kontrollert i Miljødirektoratets naturbase, samt i Artskart uten funn av konflikter.

Fredningen har etter vår vurdering ingen eller svært begrensede konsekvenser for natur og mangfoldet, jf. naturmangfoldloven § 8.

Bakgrunn for fredningen

Det er i henhold til Stortingsmelding nr. 35 (2012-2013) *Fremtid med fotfeste* et uttrykt nasjonalt mål at et representativt utvalg kulturminner og kulturmiljø skal være vedtaksfredet innen 2020. Det er et overordnet mål at den geografiske, sosiale, etniske, næringsmessige og tidsmessige bredden i de varig vernede kulturminnene og kulturmiljøene skal bli bedre. Industrielle kulturminner og kulturmiljøer fra det 20. århundre er i dag i liten grad representert blant fredete objekter. Såheim kraftstasjon i fjell blir derfor fredet for å bidra til å nå målet om et representativt utvalg fredete kulturminner innen 2020.

Målsettingen er å utfylle dagens fredningsliste for Telemark med kulturminner som gjør listen mer representativ, herunder å fremheve Telemarks tidlige og vesentlige betydning for Norges utvikling som industrinasjon. Såheim kraftstasjon i fjell vurderes i denne sammenhengen som viktig.

Et nominasjonsarbeid for å få kulturminner knyttet til den elektrisk baserte kunstgjødsel-industrien i Notodden og Tinn inn på Unescos verdensarvliste ble startet høsten 2010. Flere fredninger har blitt gjennomført og er under arbeid som et ledd i dette prosjektet. Transportåren og fabrikkområdene er blitt sikret etter kulturminneloven, og nå gjenstår i hovedsak objekter fra byområdene og kraftproduksjonen.

Redegjørelse for saksgang og innkomne bemerkninger

Melding om oppstart av fredning ble, i samsvar med kulturminneloven § 22 nr. 1 meddelt eiere og kommunen i brev av 11.4.2014 med frist for innspill 19. mai samme år. Samtidig ble dette kunngjort i avisene Varden, TA og Rjukan Arbeiderblad.

Uttalelser til varsel om oppstart av fredning og Telemark fylkeskommunes kommentarer til disse:

1) Innspill fra NVE:

NVE har ingen kommentarer til varselet annet enn å ønske lykke til med fredningen av et spennende vannkraftanlegg. De opplyser om at kraftstasjonen i fjell ble nedlagt for noen år tilbake og rørgate 7, 8 og 9 er plugget igjen etter krav fra NVE. Anlegget har således ingen betydning mht dampsikkerhet, og det foreligger heller ingen konsesjoner knyttet til det.

Kommentar: Telemark fylkeskommune takker for innspillet og støtten.

2) *Innspill fra Hydro Energi AS:*

De har ingen motforestillinger mot fredningen, men kommer med følgende merknader til varselet:

- a) Hydro har problemer med vedlikehold av rørgate C. De ønsker av sikkerhetsgrunner ikke at personell skal arbeide med vedlikehold der. Det kommer og vil komme steinsprang fra fjellet, sikkerhetsnett er nedrustet, det er ikke lengre strøm og lys der, trappen er forfalt og det er ingen tralle eller trallespill der. Hydro sin opprinnelige plan var å rive rørene i C-gata, men i dialog med NVE ble man enige om ikke å rive rørgata da det var for stor personrisiko forbundet med dette. Den ble istedenfor forseglest. Hydro aksepterer at rørgata fredes med den forutsetning at man ikke foretar noe vedlikehold av de installasjoner som er der i dag.
- b) Til omfangets punkt 1.2, ventilrommet, ønsker Hydro at det presiseres at det er ventilhuset til aggregat 12 som menes for å skille det fra ventilhuset på Såheim topp.
- c) Hydro ønsker dialog om områdeavgrensningen

Kommentarer:

- a) Telemark fylkeskommune har forståelse for Hydros argumentasjon og bekymring for personsikkerhet. De ser at det vil være urimelig å kreve vedlikehold av rørgata, også i lys av at den er plugget igjen etter pålegg fra NVE. Det foreslås derfor i bestemmelsene punkt 9 å unnta rørgata fra vedlikeholdsplikt. Dette innebærer at rørgata får ligge i fjellet, slik den er, uten vedlikehold.
- b) Telemark fylkeskommune er enige med Hydro i at en presisering er nødvendig, og har fulgt opp dette i omfanget av fredningen.
- c) Det er i felles interesse å ha dialog om dette. Det er fulgt opp i forkant av høringen av forslaget til fredning

Det er foretatt flere befaringer og møter med eier våren 2014.

Fylkeskommunen utformet deretter fredningsforslag, og dette ble i samsvar med kulturminneloven § 22 nr. 2 sendt på høring til berørte parter i perioden 24.6 - 22.8.2014. Samtidig ble det kunngjort i avisene Varden, TA, og Rjukan Arbeiderblad, samt Norsk lysningsblad at fredningsforslaget var lagt ut til offentlig ettersyn i Tinn kommune.

Det ble gitt en frist på 8 uker fra kunngjøringsdagen til å komme med uttalelser.

Hydro, ved eiendomsansvarlig B. Einungbrekke, meddelte 28.8.2014 per telefon at de ser at deres merknader er tatt til følge, og at de derfor ikke har ytterligere kommentarer til forslaget.

I henhold til kulturminneloven § 22 nr. 3 skal forslag om fredning legges frem for kommunestyret før vedtak om fredning fattes. Fredningsforslaget og innkomne uttalelser ble oversendt Tinn kommune for politisk behandling, og kommunestyret behandlet saken i møte 30.10.2014. Kommunestyret gjorde følgende vedtak: «(...) *Tinn kommune støtter Telemark fylkeskommunes forslag til fredning av Såheim kraftstasjon i fjell (aggregat 12)*».

Hovedutvalg for kultur i Telemark fylkeskommune behandlet deretter saken 5.11.2014 og gjorde følgende vedtak:

«*Telemark fylkeskommune rår Riksantikvaren til å frede Såheim kraftstasjon i fjell på Rjukan etter kulturminnelova §§ 15 og 19, slik forslaget er lagt fram etter høring i Tinn kommune.*»

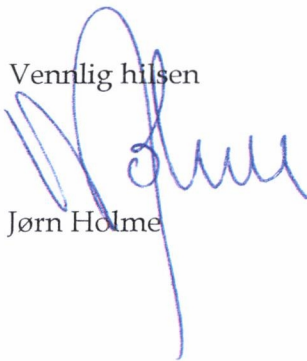
Opplysning om klageadgang og tinglysing

Riksantikvarens vedtak om fredning kan påklages til Klima- og miljødepartementet innen tre uker etter at det mottatt, jf. forvaltningsloven §§ 28 og 29. Eventuell klage stiles til Klima- og miljødepartementet, men sendes Riksantikvaren.

Fredningsvedtaket vil bli tinglyst av Riksantikvaren i samsvar med kulturminneloven § 22 nr. 5.

Vennlig hilsen

Jørn Holme

Vedlegg:

Kopi til: Skagerak Energi AS, Postboks 80, 3901 PORSGRUNN/ Tinn kommune, Postboks 14, 3661 RJUKAN/ Norges vassdrags- og energidirektorat, Postboks 5091 Majorstua, 0301 Oslo/ Fortidsminneforeningen - Telemark avdeling, Postboks 236 Sentrum, 3701 SKIEN/ Telemark fylkeskommune - Kulturseksjonen, Postboks 2844, 3702 SKIEN